

HE 254/2022 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi ehdokkaan vaalirahoituksesta annetun lain, puoluelain, vaalilain 112 ja 143 l §:n sekä kansalaisaloitelain 10 §:n muuttamisesta

Lausunto eduskunnan tarkastusvaliokunnalle

Markku Jokisipilä, johtaja, eduskuntatutkimuksen keskus, Turun yliopisto

jokisip@utu.fi, +358 40 7494 255

Kiitän tarkastusvaliokuntaa kunnioittavasti pyynnöstä lausua näkemykseni hallituksen esityksen HE 254/2022 vp muutosesityksistä ja totean seuraavaa.

Yleisesti ottaen hallituksen esitykseen HE 254/2022 vp sisältyvien muutosesitysten voi katsoa palvelevan kansanvallan edistämisen ja sitä koskevan luottamuksen vahvistamisen demokraattisesti tärkeitä tavoitteita. Samalla on syytä todeta sekin, että vaali- ja puoluerahoituksen valvonta toimii meillä jo nykyisellään melko hyvin. Kansainvälisesti vertaillen vaali- ja puoluerahoitus on meillä avointa ja läpinäkyvää. Säätelyn tarkentaminen ja täsmentäminen on kuitenkin perusteltua, koska kyseessä julkiseen vallankäyttöön kohdistuvaan luottamukseen aivan keskeisesti kytkeytyvä asia. Vaali- ja puoluerahoituksen mahdollisimman suuri läpinäkyvyys ja avoimuus on tärkeitä ennen kaikkea siksi, että sillä ehkäistään poliittisten vallankäyttäjien sidonnaisuuksiin ja rahan kautta tapahtuviin epäasiallisiin vaikuttamispyrkimyksiin liittyviä epäilyjä.

Vaalirahoitusta koskeva sääntely edellyttää aina huolellista punnintaa yhtäältä vaalirahoituksen avoimuuden ja läpinäkyvyyden varmistamisen, toisaalta riittävien voimavarojen poliittisen järjestelmän toiminnalle takaamisen välillä. Säätelyn pitää olla sellaista, että kansalaisilla on mahdollisuus nähdä, mistä ehdokkaat tukea saavat. Samalla sen ei kuitenkaan tulisi ehdokkaan näkökulmasta kohtuuttomalla tavalla hankaloittaa kampanjointiin tarvittavan rahoituksen hankintaa eikä vaalitukea antavan tahon näkökulmasta tehdä tällaisen tuen antamisesta esimerkiksi byrokraattisesti liian raskasta. Samalla kun alleviivataan vaalirahoituksen läpinäkyvyyden tärkeyttä, on tärkeää painottaa myös sitä, että vaalikampanjoiden rahoittamiseen liittyvän tuen vastaanottaminen ja antaminen on täysin sallittua, kun se tapahtuu laissa täsmennettyjen muotojen mukaisesti.

Vaalirahoituksen ilmoitusvelvollisuuden laajentamista myös ehdokkaalle lainaa antaneisiin tahoihin voidaan pitää tarpeellisena ja perusteltuna. Koska vaalirahoituslaki tällä hetkellä mahdollistaa tosiasiallisen tuen kätkemisen naamioimalla se lainaksi, on se omiaan herättämään epäilyjä siitä, sisältävätkö vaalirahoitusilmoitukset aidosti kaiken kampanjalle annetun tuen. Ilmoitusvelvollisuuden laajentaminen lainaa antaneisiin lisää kampanjarahoituksen kokonaisuuden avoimuutta ja poistaa mahdollisuuden naamioida tuki lainaksi. Muutos auttaa hälventämään

vaalirahoitusilmoitusten kattavuuteen ja paikkansapitävyyteen kohdistuvia epäilyjä, jolloin se on myös ehdokkaan etu.

Esityksen ehdotus siitä, että eduskuntavaaleissa, presidentinvaalissa ja europarlamenttivaaleissa ehdokkaalla tulisi olla *kampanjatili*, on vaalirahoituksen läpinäkyvyyttä ja selkeyttä lisäävänä kannatettava. Ottaen huomioon sen rahoituksen seuraamisen ja raportoimisen selkeyttä lisäävät vaikutukset sen ei voi katsoa lisäävän ehdokkaan hallinnollista taakkaa kohtuuttomalla tavalla. Koska julkisessa keskustelussa usein viitataan alue- ja paikallistasolla vaalirahoituksen luomiin potentiaalisesti epäasiallisiin tai epäilyttäviin sidonnaisuuksiin, olisi kampanjatilin käyttösuositusten laajentaminen myös kunta- ja aluevaaleihin syytä ottaa vakavasti harkittavaksi. Vaikka kynnys ehdokkaaksi asettumiseen on pääsääntöisesti pyrittävä pitämään mahdollisimman matalana, merkittävien kytkösten esille tuominen olisi näilläkin tasoilla myös ehdokkaan oma etu ja lisäisi luottamusta asioiden puolueettomaan hoitoon.

Säädettäessä *valtionalouden tarkastusviraston oikeudesta saada lisätietoja, selvityksiä ja tietoja* on tärkeää ottaa huomioon tietosuojakysymykset. Sääntelyn tulee olla tarkkarajaista.

Vertailutietojen pyytämisen kohteet on määriteltävä ja rajattava tarkoin tapauksiin, jossa on olemassa selkeä ja perusteltavissa oleva epäily laiminlyönnistä. Vaikka vaalituki itsessään ei ole poliittinen kannanotto, katsotaan julkisessa keskustelussa tuen antaminen usein myös ilmaukseksi sen antajan omasta poliittisesta kannasta. On tärkeää, ettei sääntelystä muodostu sellaista, että se alkaa jarruttaa yksittäisten henkilöiden ja yhteisöjen halua antaa taloudellista tukea ehdokkaille, tai että vaalikampanjoiden tukemiseen alkaa liittyä jonkinlaisia negatiivisia mielikuvia. Siksi vertailutietojen pyytäminen varsinkin sellaisilta tahoilta, jotka olisivat saattaneet kampanjoita tukea, mutta joita ei ole vaalirahoitusilmoituksessa mainittu, on syytä sellaisiin yksittäisiin tapauksiin, jossa jo saadut tiedot eivät riittäisi laiminlyöntiepäilysten selvittämiseen ja jotka ovat ehdottoman välttämättömiä valtionalouden tarkastusviraston valvontatehtävän suorittamisen kannalta.

Esityksessä vaalilakia muutettaisiin siten, että eduskuntavaalien ehdokasasetteluun liittyvän *jäsenäänestyksen pakollisuus poistettaisiin*. Jäsenäänestys pysyisi pääsääntönä, mutta puolue voisi säännöissään toteuttaa ehdokasasettelun kansanvaltaisuuden muillakin tavoin sääntöjensä pohjalla. Puolueiden jäsenmäärien laskevan kehityksen huomioiden tällainen joustavointi on perusteltua, kunhan muilla keinoin varmistutaan demokratian pelisääntöjen noudattamisesta. Puoluelain 2 § 3 momentin mukaisesti puolueen sääntöjen on turvattava kansanvaltaisten periaatteiden noudattaminen puolueen päätöksenteossa. Kun oikeusministeriö rekisteröi uusia puolueita ja hyväksyy vanhojen puolueiden sääntömuutoksia, on ehdokasasettelua koskevien säännösten kansanvaltaisuuteen kiinnitettävä erityistä huomiota.

Eurooppalaisen kansalaisaloitteen ikärajan laskemiselle esitetyt argumentit nuorten yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistamisesta ja nuorten Euroopan Unionia koskevan tietoisuuden edistämisestä ovat perusteltuja ja kannatettavia. Koska kansalaisaloitteen allekirjoittaminen on ei-sitova vaikuttamistapa, voi sen katsoa soveltuvan hyvin osallistumisoikeuden ulottamiseen myös sellaisiin henkilöihin, jotka eivät vielä ole äänioikeutettuja. Muutos synnyttää voimaan astuessaan kuitenkin jossain määrin epäsuhtaisen tilanteen alentaessaan eurooppalaisen kansalaisaloitteen ikärajan 16 vuoteen samalla kun kansallisen kansalaisaloitteen allekirjoittaminen edelleen edellyttää 18 vuoden ikää.

Perustuslakivaliokunta ja valtioneuvosto eivät vuonna 2017 nähneet estettä ikärajan laskemiselle, vaikka Suomen kannaksi lopulta muodostuikin äänioikeuteen sidottu osallistumisoikeus. Jatkossa lieneekin syytä pohtia myös kansallisen kansalaisaloitteen ikärajan laskemista, koska kansallisella tasolla nuorten yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistamisen tavoitteen voi katsoa vaikuttavan ainakin yhä voimakkaana kuin eurooppalaisella tasolla.

Asiantuntijoita pyydettiin ottamaan lausunnossaan huomioon myös tarkastusvaliokunnan mietinnössään TrVM 1/2018 vp esille nostamat kehittämistarpeet. Nämä liittyivät yhtäältä siihen, tulisiko ehdokasmaksut puolueelle annetun tuen sijaan tulkita tavanomaiseen järjestötoimintaan liittyviksi käyvän arvon mukaisiksi suorituksiksi, toisaalta varainhankintaan liittyviä eroja ehdokkaiden välillä tasaavan kampanjakaton käyttöönoton mahdollisuuksien selvittämiseen. Nyt käsiteltävänä oleva hallituksen esitys rajaisi ehdokasmaksut puolueelle annettavan tuen ulkopuolelle. Kampanjakattoa nyt esitettyt muutokset eivät sisällä. Yleisellä tasolla voi todeta olevan tervetullutta pohtia, ovatko vaalikampanjoiden kustannukset meillä jo nousseet niin suuriksi, että se uhkaa tasavertaista mahdollisuutta asettua vaaleissa ehdolle.

Kokonaisuutena totean, että hallituksen esitys HE 254/2022 vp lisää vaali- ja puoluerahoituksen avoimuutta ja läpinäkyvyyttä, joustavoittaa eduskuntavaalien ehdokasasettelua ja lisää nuorten yhteiskunnallisen osallistumisen mahdollisuuksia.

Turussa 30.1.2023

Markku Jokisipilä